ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Gleaner

Vol 22 (1999)

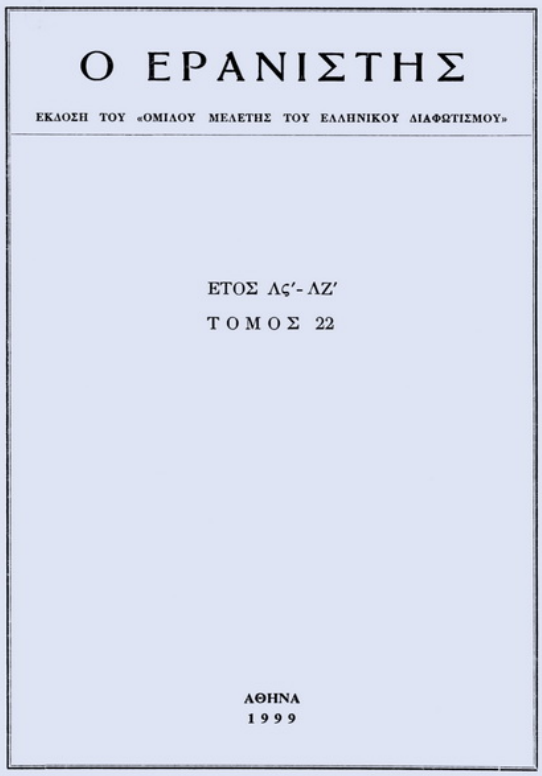
Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΛΣ'-ΛΖ'
ΤΟΜΟΣ 22

ΑΘΗΝΑ
1999

Για το βαρέλι του Ρήγα

Κ. Γ. Πιτσάκης

doi: 10.12681/er.194

To cite this article:

Πιτσάκης Κ. Γ. (1999). Για το βαρέλι του Ρήγα. *The Gleaner*, *22*, 272–275. https://doi.org/10.12681/er.194

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/10/2026 05:52:01

Νικοδήμου: Nikodemos Hagiorites (πρβ. καὶ στὴ βιβλιογραφία ποὺ περιέχεται στὴ σ. 744, ἢ σ. 685 τῆς πρώτης ἔκδοσης, τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*: Nicodemus Hagioritis). Στὸ δελτίο του ἡ λέξη Hagiorites, κακὰ σημειωμένη κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ ἢ ἁπλῶς, τὸ πιθανότερο, βιαστικὰ γραμμένη καὶ δυσανάγνωστη, φαινόταν κάπως σὰν Hagarites. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ (;) ὁ Στεφανίδης χρησιμοποίησε τὶς σημειώσεις του κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς δεύτερης ἔκδοσης τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, εἶχε πλέον λησμονήσει τὴν προέλευση τῆς περίεργης λέξης τοῦ δελτίου του, καί, σὲ μιὰ στιγμὴ ἀπροσεξίας ποὺ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνει ἀμέσως τὴ σύνδεση μὲ τὴ λέξη «Ἁγιορείτης», πίστεψε ὅτι εἶχε κάπου βρεῖ καὶ σημειώσει στὸ παρελθόν, ἀπὸ ξενόγλωσσο κείμενο, τὸ ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου. Δὲν εἶχε παρὰ νὰ τὸ «ἐπαναμεταγράψει» στὰ ἑλληνικά: Hagarites > Χαγκαρίτης. Ἡ παραδρομὴ πέρασε ἔκτοτε ἀπαρατήρητη.

Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΡΕΛΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΥΤΟ ἀναφέρεται σὲ δημοσίευμα τοῦ κ. Κώστα Σαρδελῆ στὸ *Ρόπτρο τοῦ Βόλου*, 8 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1994) 26-27: «Ὁ Θεὸς ὁπόταν θέλει ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει».

Ὁ κ. Κώστας Σαρδελής, παρουσιάζοντας τὸ θέμα του, γράφει: «αὐτὲς τὶς μέρες ψάχνοντας τὴν ἐφημερίδα *Αἰὼν* βρῆκα μία παράδοση γιὰ τὸ Ρήγα τὸ Βελεστινλῆ, ποὺ ἴσως νὰ εἶναι ἄγνωστη ἢ ἐλάχιστα γνωστή, γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο νὰ τὴν ἀποθησαυρίσω. Μιὰ φορά, λέει ἡ παράδοση, ποὺ ὁ Ρήγας κρυβόταν, γιατὶ τὸν δίωκαν, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιο φίλο του, ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντά, καὶ σοφίστηκε νὰ μπεῖ σ' ἕνα βαρέλι καὶ νὰ τὸ κυλήσει ὡς τὸ φίλο του. Ἔτσι κι ἔκαμε, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιτυχία». Ἡ ἐφημερίδα δίνει στὸ φ. τῆς 3.1.1875, σ. 3, τὸ τρίστιχο ποὺ θεωρεῖ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή:

Ὁ Θεός, ὁπόταν θέλῃ,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἕνα στρογγυλὸ βαρέλι·

καὶ στὸ φ. τῆς 9.1.1875, σ. 4, τὴν τετράστιχη παραλλαγή:

Ὁ Θεὸς ὁπόταν θέλῃ,
διὰ τ' ἄπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἕνα στρογγυλὸ βαρέλι.

Καὶ συμπεραίνει ὁ κ. Σαρδελής:

«Βέβαια ὁ Ρήγας εἶναι μιὰ θρυλικὴ μορφὴ τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀλλὰ

καὶ τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ (τοῦ ἀποδήμου) Γένους, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἡ φήμη του ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή. Τὸ τετράστιχο ὅμως (προσωπικὰ θὰ προτιμοῦσα τὸ τρίστιχο) εἶναι εὐφυέστατο καὶ λέει πάρα πολλὰ καὶ γιὰ τὸ Ρήγα καὶ γιὰ τὴ βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωση τοῦ λαοῦ μας στὴν ὑπέρτατη ἀξία ποὺ εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ἕνα ἐρώτημα ποὺ θέλω νὰ θέσω εἶναι: πότε πλάστηκε ἡ παράδοση αὐτὴ (καὶ φυσικὰ τὸ τετράστιχο); Πρόχειρα διατυπώνω τὴ γνώμη ὅτι εἶναι μετεπαναστατική. Καὶ ἐμπνευσμένη, ἴσως, ἀπὸ τὴ συναίσθηση, ποὺ σίγουρα εἶχε ὁ λαός μας τότε, ὅτι προδόθηκε καὶ ἀπὸ μέσα καὶ ἀπ' ἔξω —προπαντὸς ὅμως ἀπὸ μέσα. Ἔτσι ὁ θρυλικὸς Ρήγας, γιὰ τὸ λαό, ὑπάρχει πάντα, καὶ ὁ Θεὸς *ὁπόταν θέλει τὸν στέλλει*, ἂν χρειαστεῖ, νὰ τὸν ξαναελευθερώσει.»

Τὸ σημείωμα αὐτὸ δὲν προτίθεται, φυσικά, νὰ προσθέσει ὁτιδήποτε νέο στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα: δὲν ἀποσκοπεῖ παρὰ νὰ καταγράψει πράγματα γνωστὰ γιὰ νὰ προφθάσει τυχὸν ἐπανάληψη ἢ διαιώνιση, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, μιᾶς παρανόησης.

Διότι βέβαια εἶναι γνωστὸ καὶ τὸ περιστατικό, καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνάγεται, καὶ τὸ τετράστιχο ἢ τρίστιχο, καὶ ὁ φερόμενος ὡς στιχουργὸς —καὶ εἶναι πράγματα ποὺ μνημονεύονται σὲ ὅλα τὰ βασικὰ δημοσιεύματα γιὰ τὸν Ρήγα. Ὁ Ρήγας, γράφει ὁ Ἀναστάσιος Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, τ. Β', Ἀθήνα 1870, σ. 128, ὡς διοικητικὸς λειτουργὸς («ἔπαρχος»;) στὴν Κραϊόβα, «εἶχεν ἀφήσει τοιαύτας ἀγαθὰς ἀναμνήσεις, ὥστε καὶ ἄχρι τῆς σήμερον σώζεται παρὰ τῷ λαῷ —κατὰ τὸν κόμητα Κάρολον Ρωσσέτην, πρώην ἀντιπρόεδρον τῆς Γερουσίας τῶν Ἡνωμένων Ἡγεμονιῶν— τὸ ἑξῆς τρίστιχον:

Ὁ Θεός, ὅταν τὸ θέλῃ,
ἕνα σὰν τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἕνα τεχνητὸ βαρέλι.

Ἔχει δὲ τὸ παροιμιῶδες τοῦτο τρίστιχον τὴν ἑξῆς καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ χειμὼν ἦτο τόσον δριμύς, ὥστε ἡ συσσώρευσις πολλῆς χιόνος διέκοψε πᾶσαν συγκοινωνίαν. Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ τῶν πάντων περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς συγκοινωνίας, ὁ ἔπαρχος Ρήγας διέταξε νὰ κατασκευάσωσιν εἶδός τι παμμεγέθους καὶ στερεᾶς κάδης (βαρέλι)· διέταξεν ἐπίσης νὰ σύρωσιν αὐτὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς ρωμαλαῖοι βούβαλοι καὶ βόες, καὶ οὕτω συρομένης τῆς κάδης ἐπιέζετο ἢ παρεμερίζετο ἡ χιὼν καὶ ἀποκαθίστατο ἡ συγκοινωνία.» Εἶναι ἡ ἐκδοχὴ ποὺ φαίνεται ὅτι συμμεριζόταν ὁ Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 10], Ἀθήνα 1953, σ. 22: «Ἄφησε, λένε, καλὲς ἀναμνήσεις ὁ Ρήγας ὡς ἔπαρχος τῆς Κραϊόβας. Διατηρήθηκε ἰδίως στὴ μνήμη τῶν μεταγενεστέρων μία θαυμαστὴ γιὰ τὴν ἐποχή του ἐπινόηση, μὲ τὴν ὁποία ἐπέτυχε τὸν ἐκχιονισμὸ τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς συγκοινωνίας, ποὺ διακόπτεται συχνὰ στὰ μέρη ἐκεῖνα τὸ χειμώνα ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ χιόνια» (στὴ σημ. 3, *αὐτόθι*, σ. 22-23, παρατίθεται καὶ τὸ κείμενο τῆς μαρτυρίας τοῦ Γούδα).

Μιὰ πιὸ «πεζὴ» ἐκδοχὴ προτιμᾶ ὁ Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεο-*

ελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1985, σ. 167: «Τύπος πληθωρικὸς [ὁ Ρήγας], ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς προσωπογραφίες του, δυναμικός, ξεχειλάει ἀπὸ ζωή, δοσμένος σ' ὅ,τι μπορεῖ αὐτὴ νὰ προσφέρει [...]. Ἄλλη φορὰ κυλάει ἕνα βαρέλι μέσα στὰ χιόνια γιὰ νὰ τὸ φέρει ὡς τὸν Κάλφογλου καὶ τὴν παρέα του· ὁ Κάλφογλου αὐτοσχεδιάζει κι αὐτός:

Ὁ Θεός, ὁπόταν θέλῃ,
γιὰ τὰ ἄπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἕνα τεχνικὸν βαρέλι.»

Ἡ μαρτυρία, καὶ ἡ ἀπόδοση στὸν Κάλφογλου, εἶναι ἀπὸ τὸν Γ. Π. Κρέμο: *Ἐπιστολαὶ Γ. Π. Κρέμου καὶ Ἠθικὴ Στιχουργία Α. Κ.* [=Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου] *Βυζαντίου, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου*, Λιψία 1870, σ. xii. Καὶ ὁ Δημαρὰς καὶ ὁ Βρανούσης παραπέμπουν εἰς ἀλλήλους γιὰ τὴν ἄλλη, κατὰ περίπτωση, ἐκδοχή: «Γιὰ μιὰ πιὸ κλασικιστικὴ παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τῶν στίχων βλ. Λ. Βρανούσης...» (Δημαράς, *ὅ.π.*, σ. 559)· «Τὸ τρίστιχο αὐτὸ ἔχει κι ἄλλη, τετράστιχη παραλλαγή· βλ. [...] καὶ Κ. Θ. Δημαρὰ [...], ὅπου διαφορετικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὴν προέλευση αὐτῶν τῶν στίχων» (Βρανούσης, *ὅ.π.*, σ. 23). Ὁ Βρανούσης πάντως στὴν εἰσαγωγή του γιὰ τὸν Κάλφογλου: *Οἱ Πρόδρομοι* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 11], Ἀθήνα 1955, σ. 35, φαίνεται νὰ δυσπιστεῖ ἀρκετὰ στὶς εἰδήσεις γιὰ τὴ φιλία τοῦ Ρήγα μὲ τὸν Κάλφογλου: «Μεταγενέστερες πληροφορίες μᾶς τὸν παρουσιάζουν πολὺ γνώριμο καὶ φίλο τοῦ Ρήγα (Κρέμος, *ὅ.π.*, σ. xii-xiii). Τὸ ἔργο του πάντως κάθε ἄλλο παρὰ ὁμοϊδεάτη τοῦ φιλελεύθερου Θεσσαλοῦ τὸν δείχνει». Τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Βρανούση συμμερίζεται —ὑπερθεματίζει μάλιστα— ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ Κάλφογλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀποκρούει συγκεκριμένα τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Κρέμου γιὰ τὸ περιστατικὸ τοῦ βαρελιοῦ, καὶ ἑπομένως, ἔμμεσα, καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν στίχων στὸν Κάλφογλου: «Τὰ ὑπὸ τοῦ Γ. Π. Κρέμου [...] ἀναφερόμενα περὶ τῶν σχέσεων Κάλφογλου καὶ Ρήγα εἶναι ἀσαφῆ καὶ ἀμάρτυρα, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ παρατιθεμένου τετραστίχου περὶ βοηθείας τοῦ Ρήγα» (Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Φαναριωτικὰ Κείμενα. Β' Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου, Ἠθικὴ Στιχουργία*, Ἀθήνα 1967, σ. 5 σημ. 4).

Ὅπως κι ἂν ἔχει, πρόκειται γιὰ πράγματα πολὺ γνωστὰ καὶ ἀμέσως προσιτὰ σὲ ὁποιον χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ τὴ στοιχειώδη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ρήγα —καὶ τὰ ὁποῖα ἀνάγονται βέβαια στὴν «προεπαναστατικὴ» περίοδο τῆς ζωῆς του στὴ Βλαχία.[1] Καὶ φυσικὰ ἐλάχιστα μπορεῖ νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὴ «βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἐλευθερία» καὶ τὸν Θεὸ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κ. Κώστας Σαρδελὴς ἀ-

1. Τὸ στιχούργημα στὴν τρίστιχη μορφή του, ἀπὸ τὸν Γούδα, ἀλλὰ χωρὶς τὸν δυσνόητο τρίτο στίχο, στὴν ἔκθεση *Τὸ ὅραμα τοῦ Ρήγα: ὁ Ρήγας στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες*, ἀρ. 14: βλ. στὸν κατάλογο τῆς ἔκθεσης, Ἀθήνα 1998, σ. 17.

πλῶς συνάντησε, καὶ ἔκανε γνωστή, μία ἀκόμη, δευτερογενή, μνεία τοῦ περιστατικοῦ (μεταγενέστερη τῶν εἰδήσεων τοῦ Γούδα καὶ τοῦ Κρέμου τοῦ ἔτους 1870), καὶ μία ἀκόμη παραλλαγμένη ἐκδοχή του —καὶ ἐκδοχὴ τῶν στίχων— στὴν ἐφημ. *Αἰὼν* τοῦ 1875.

Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

Η "ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ" ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΦΙΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΛΛΟ ς'

ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΝΤΑΣ Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ τὴ «Γεωγραφία Μεθοδικὴ ἁπάσης τῆς Οἰκουμένης» τοῦ Διονυσίου Πύρρου[1] ἀναφέρει, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Στὴν ἀρχική της μορφὴ ἡ Γεωγραφία τοῦ Δ. Πύρρου εἶχε σ. ι'+328. Ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ὅταν τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου ἔφθασαν ἀπὸ τὴ Βενετία στὴν Κωνσταντινούπολη, προστέθηκε ἕνα ὀκτασέλιδο (σ. 329-336), μὲ πρόσθετο κατάλογο συνδρομητῶν. [...]. Τὸ ὀκτασέλιδο αὐτό, σὲ χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητας καὶ σχήματος, στοιχειοθετήθηκε καὶ τυπώθηκε, ὅπως δείχνουν τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ καλλωπίσματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ συμπληρωματικὴ αὐτὴ ἐκτύπωση πρέπει νὰ ἔγινε τὸ 1819 ὅπως συνάγεται ἀπὸ τοὺς τίτλους ὁρισμένων ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς τῆς Πόλης». Καὶ συνεχίζει: «Τὸ 1819, ἐπίσης, στοιχειοθετήθηκαν καὶ τυπώθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία, οἱ σελίδες γ'-δ', μὲ τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Δ. Πύρρου στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο [τὸν Ε']. Ἔχουμε, καὶ ἐδῶ, χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητας καὶ σχήματος, τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας καί, ἐπιπλέον, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γρηγόριος Ε' ἀνέβηκε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο τὸν Μάρτιο 1819. Οἱ σελίδες γ'-δ', ποὺ ξανατυπώθηκαν στὴν Πόλη, θὰ πρέπει νὰ ἀντικατάστησαν τὶς ἀντίστοιχες σελίδες τῆς ἀρχικῆς, βενετικῆς, ἐκτύπωσης οἱ ὁποῖες, τυπωμένες τὸ 1818 (καὶ γραμμένες, ἴσως, τὸ 1817), περιεῖχαν, ἐνδεχομένως, ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στὸν προκάτοχο τοῦ Γρηγορίου, τὸν Κύριλλο ς', ποὺ πατριάρχευε τὸν χρόνο ἐκεῖνο. Δὲν ἔχω μπορέσει νὰ ἐπισημάνω ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ'-δ'. Ἐπισημάνθηκαν πάντως ἀντίτυπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ σ. γ'-δ', τῆς πρώτης ἐκτύπωσης, ἔχουν ἀφαιρεθεῖ, χωρὶς νὰ ἀντικατασταθοῦν [...] καὶ ἄλλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπει τὸ τελευταῖο ὀκτασέλιδο (σ. 329-336) ποὺ τυπώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη».

Στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ βρίσκεται «ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ'-δ'», τὸ ὁ-

1. *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰώνα*, τόμος πρῶτος 1801-1818, Ἀθήνα 1997, σ. 536.